

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ГРОМАД І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ НАПРЯМИ ТА ДОГОВІРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Петрова Н. О.

ВСТУП

Забезпечення соціально-економічного та сталого розвитку територіальних громад і сільських територій залишається одним із пріоритетних стратегічних орієнтирів державної політики та державно-правового регулювання аграрної сфери, зокрема, сільських територій та громад. Важливість цього напрямку зумовлена тим, що саме сільські території та їх населення роблять суттєвий внесок у формування продовольчої безпеки держави, збереження культурної ідентичності та традиційного укладу життя, форм господарювання, а також у підтримання екологічно збалансованих практик ведення сільського господарства. Водночас розвиток громад ускладнюється умовами воєнного часу та наслідками бойових дій, які спричиняють економічну та соціальну нестабільність, уповільнюють реалізацію стратегічних ініціатив і загострюють потребу в підвищенні їхньої стійкості. Сукупність зазначених чинників підтверджує значний, але водночас вразливий потенціал сільських громад щодо створення робочих місць і забезпечення стабільної зайнятості населення.

Різні наукові праці дослідників показують вагомі досягнення в пошуці найкращих векторів та найефективніших механізмів удосконалення соціально-економічного становища регіонів, дотримуючись принципів та цілей сталого розвитку. Серед вчених, які в своїх дослідженнях приділяли увагу вирішенню різновекторних питань сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій та громад слід відмітити таких як: Бакай Ю.Ю., Гаєвць М. В., Гафурова О.В., Духневич А.В., Єрмоленко В.М., Карпінська Н.В., Карташова О.Г., Коркуна О.І., Кудла Н.Є., Кульчій І.М., Курман Т.В., Мельник В.О., Новак Т.С., Статівка А.М., Тітова В.І., Туєва О.М., Уркевич В.Ю., Шишпанова Н.О. та інші.

Разом з тим, євроінтеграційні перспективи та цілеспрямованість досягнення відповідного рівня економічного розвитку в непростих умовах воєнного стану та потреба післявоєнного відновлення спонукають до пошуку різних напрямів удосконалення організаційно-правових та соціальноспрямованих практик, що полягають у взаємодії органів публічного управління з приватним сектором, забезпечуючи стійкість соціально-економічного та сталого розвитку як громад, так і сільських територій, що є метою дослідження.

Так, сталий розвиток сільських територій та громад поряд з економіко-соціальними цілями розвитку нерозривно пов'язаний з орієнтуванням на екологічний вимір якості життя та діяльності населення громад. В цьому ракурсі важлива зміна свідомості в бік розуміння важливості та необхідності

екологоорієнтованого безвідходного господарювання та ощадливого використання ресурсів.

1. Перспективні напрями забезпечення реалізації стратегії сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій та громад

Забезпечення збалансованого соціально-економічного та сталого розвитку сільських територій в цілому підкреслюється в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема, в розділі 17 (Далі – Угода про асоціацію), що присвячено сільському господарству та розвитку сільських територій. Відповідно до Угоди про асоціацію, співробітництво між державами Європейського Союзу (далі – ЄС) та Україною полягає, серед іншого, у співробітництві з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій¹. Неодноразово в науковій літературі підкреслювалося важливе значення диверсифікації діяльності для розвитку сільських територій та громад. Так, вченими було «узагальнено методологічні особливості та практичні закономірності диверсифікації бізнесу на сільських територіях в окремих країнах світу як елементу формування ефективної моделі розвитку сільської економіки»². Адже «диверсифікація є важливим фактором для забезпечення сталого розвитку сільських територій, оскільки вона дозволяє створювати багатогранну, стійку економіку, покращувати соціальні умови та екологічну ситуацію. Вона сприяє економічній стабільності, поліпшенню соціальних умов і створенню нових можливостей для сільських громад»³, до того ж впровадження форм диверсифікації сільськогосподарського виробництва забезпечує економічне зростання та фінансову стабільність⁴.

Так, дослідники вказують на різні напрями диверсифікації. «Диверсифікація сільських територій – це діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також наданню послуг у сфері сільського туризму, які спрямовані на досягнення економічних,

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

² Зінчук, Т. О.; Квіміс, Н. М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. № 4. 2018. С. 19–27. С. 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_5.

³ Чорнобай Л. М., Мушеник І. М. Диверсифікація як інструмент забезпечення комплексного розвитку сільських територій. *Економіка*. Випуск 1 (46). 2025. С. 200–204. С. 202. URL: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-1.29>

⁴ Петрова Н. О. Стратегія диверсифікації сільськогосподарського виробництва, як шлях формування конкурентоспроможності підприємств АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету: науковий журнал. Сер. «Економіка і менеджмент»*. 2009. Вип. 4(35). С. 129–130. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/342/3/Petrova.pdf>

соціальних та екологічних цілей»⁵. Одним з напрямів диверсифікації сільської економіки є сільський зелений туризм. При чому туризм може стати рушійною силою активізації економічного розвитку сільських територій. Агротуризм, екотуризм, культурний туризм можуть приносити значні доходи і організаторам, і місцевим бюджетам, покращувати інфраструктуру та залучати інвестиції⁶. Впровадження форм диверсифікації сільськогосподарського виробництва забезпечує економічне зростання та фінансову стабільність⁷. Тож, сільський зелений туризм дає можливість розширення зайнятості, знизити безробіття на території сільської територіальної громади⁸.

У цьому контексті особливо актуальним є формування ефективного, орієнтованого на європейські стандарти стратегічного та правового підґрунтя розвитку сільських територій на засадах сталості та соціальної спрямованості. Одним з ефективних інструментів з боку державно-правового регулювання на загальнодержавному та регіональному рівнях є запровадження стратегічних орієнтирів сприяння диверсифікації господарської діяльності у сільській місцевості, серед яких важливе місце займає сільський зелений туризм, як «невід’ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій»⁹. Дійсно, сфера сільського зеленого туризму є однією з пріоритетних на державному та регіональному рівнях¹⁰.

В Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року (далі – Стратегія 2024) встановлено окрему стратегічну ціль 7 – створення умов для розвитку сільських територій, що передбачає її реалізацію через наступні завдання, такі як: новий підхід до сільського розвитку, що буде здійснюватися через розвиток місцевих сільських територіальних громад, «на місцях». Адже окремими факторами, що вплинули на прийняття Стратегії 2024 є «зниження рівня зайнятості населення, погіршення демографічної ситуації у сільській місцевості, неефективність заходів для підтримки фермерів-початківців та новостворених господарств,

⁵ Кульчій І. М. Державна аграрна політика України у сфері сталого розвитку сільських територій: правовий аспект. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 121. URL: http://nbuv.gov.ua/URN/Pz_2017_136_14.

⁶ Чорнобай Л. М., Мушеник І. М. Диверсифікація як інструмент забезпечення комплексного розвитку сільських територій. *Економіка*. Випуск 1 (46). 2025. С. 200–204. С. 202. URL: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-1.29>

⁷ Петрова Н. О. Стратегія диверсифікації сільськогосподарського виробництва, як шлях формування конкурентоспроможності підприємств АПК. *Вісник Сумського національного аграрного ун-ту: науковий журнал. Сер. «Економіка і менеджмент»*. 2009. Вип. 4(35). С. 129–130. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/342/3/Petrova.pdf>

⁸ Чорнобай Л. М., Мушеник І. М. Диверсифікація як інструмент забезпечення комплексного розвитку сільських територій. *Економіка*. Випуск 1 (46). 2025. С. 200–204. С. 202. URL: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-1.29>

⁹ Бакай Ю.Ю., Тітова В.І. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2021. С. 324–327. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/81>

¹⁰ Петрова Н. О., Стрельник В.В. Окремі напрями удосконалення правового регулювання діяльності особистих селянських господарств у сфері сільського зеленого туризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 135–139. С. 135. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/30>

сприяння сталому розвитку бізнесу на сільських територіях»¹¹. Завданнями, що необхідно здійснити для досягнення стратегічної цілі 7 є сприяння підтримки фермерів-початківців, гендерній рівності та запровадження нового підходу до сільського розвитку, що полягає серед іншого в диверсифікації економічної діяльності, що в свою чергу необхідно для сприяння гармонізованому екологічному, соціальному та економічному розвитку. Серед пріоритетних заходів в Стратегії 2024 вважається сприяння створенню робочих місць та трудомістким ініціативам, таким як агротуризм¹², що полягає, насамперед, в ефективному стратегічному та правовому забезпеченні. Разом з тим, в операційному Плані заходів з реалізації у 2025–2027 роках Стратегії 2024 року відмічаємо зниження деталізації інструментів і механізмів розвитку сільських територій, ідентифікуємо слабку увагу до сільського зеленого туризму, як диверсифікованого виду діяльності та відсутність чітких процедур його інтеграції у місцеві стратегії територіальних громад. Натомість, минулий план заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, що був затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року, передбачав законодавче врегулювання питання розвитку туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості та визначав конкретний індикатор оцінки результативності виконання запланованого, що виражалося в залученні сільських домогосподарств до надання послуг у сфері сільського туризму¹³. Таким чином, вважаємо необхідним деталізувати найменування стратегічного завдання та відповідного заходу Стратегічної цілі 7 (Створення умов для розвитку сільських територій) Операційного Плану заходів з реалізації у 2025–2027 роках Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, а також встановити чіткі індикатори їх виконання, врахувавши необхідність сприяння диверсифікації економічної діяльності в громадах, зокрема в сфері сільського зеленого туризму. Серед проаналізованих стратегічних актів слід зазначити Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, що схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року, де вказані пріоритетні види туризму – екологічний (зелений), сільський туризм¹⁴. Документ фіксує пріоритети розвитку інфраструктури, інвестиційного клімату й цифровізації, але в частині сільських територій і зеленого туризму містить більш загальні орієнтири, ніж деталізовані механізми підтримки громад і малих суб'єктів господарювання. Тому, на сьогодні назріла необхідність прийняття узгодженої нової стратегії розвитку туристично-рекреаційної сфери,

¹¹ Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

¹² Там само.

¹³ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>

¹⁴ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

з урахуванням євроінтеграційних векторів в організаційно-правовому регулюванні, а також законодавчої практики ЄС¹⁵. Адже серед завдань Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (Додаток 1 до Стратегії) за напрямом «Стимулювання розвитку територій» є «створення ефективних інструментів реалізації державної політики з підтримки розвитку сільських територій з урахуванням критеріїв членства у ЄС та міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції»¹⁶. Відповідно до розділу 16 Угоди про асоціацію, співробітництво держав в межах даної угоди спрямовано серед іншого на стратегічне партнерство між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму. Співробітництво у сфері туризму повинно здійснюватися на двосторонньому, регіональному та європейському рівнях та ґрунтуватися на принципах поваги до самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості; важливості культурної спадщини; чіткої взаємодії між туризмом та захистом навколишнього середовища¹⁷. Таким чином, туризм на сільських територіях повинен здійснюватися на засадах сталого ведення діяльності, що цілком відповідає природі сільського зеленого туризму¹⁸.

Ще одним організаційно-правовим напрямком забезпечення розвитку сільських територій та соціально-економічного розвитку громад є кластеризація в туристичній сфері. Ресурсна база для запуску туристично-рекреаційних кластерів, зокрема, у післявоєнний період розглядається як один з інструментів економічного відновлення, створення робочих місць і диверсифікації доходів для сільських домогосподарств¹⁹.

Слід зазначити, що чіткого визначення кластеру в законодавстві не наводиться. Хоча, в стратегічних актах звертається увага на необхідність сприяння розвитку кластерів, в тому числі в агросфері^{20;21;22}. В науково-

¹⁵ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч. 2. 2025. С. 249 DOI 255. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/34-1.pdf>

¹⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 (в ред. постанови КМУ від 13 серпня 2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n10>

¹⁷ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

¹⁸ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч. 2. 2025. С. 249–255. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/34-1.pdf>

¹⁹ Безверхнюк Т.М., Бабов К. Д., Цуркан О. І. Ресурсне забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України: потенціал курортнорекреаційної сфери. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2022. № 6(8). С. 459–470. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-459-470](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-459-470)

²⁰ Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації в 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

практичній літературі надається різні визначення. Сутність кластеру зводиться до того, що це об'єднання географічно близьких взаємопов'язаних компаній, в тому числі підприємств, які мають єдину мету у своїй діяльності та отримують підтримку від держави чи місцевих органів влади²³. Туристичний кластер на державному, регіональному або територіальному рівні демонструє вищу ефективність, оскільки забезпечує можливість формування різноманітного «туристичного кошика», який інтегрує різні види туризму, такі як аграрний, сільський, екотуризм, культурно-пізнавальний тощо²⁴. Натомість, дослідники вказують на недосконалість правового регулювання кластерів, зокрема, у сфері туризму. Недосконалість законодавчої бази в Україні приводить до того, що багато туристичних кластерів, про які згадується в публікаціях, залишаються неформальними об'єднаннями, які офіційно не зареєстровані²⁵. Це є однією з причин стримування розвитку кластерів в регіонах, незважаючи на те, що стратегії регіонального розвитку містять положення щодо необхідності розвитку кластерів та підтримки їх розвитку, зокрема, і в агро-еколого туристичній сфері^{26,27}. Так, Національна економічна стратегія на період до 2030 року містить положення щодо необхідності забезпечення розвитку сільськогосподарських кластерів та інших напрямів формування ефективної організаційної моделі кластерного розвитку²⁸. Але через відсутність відповідних спеціальних нормативно-правових актів, що визначають правове становище таких об'єднань, залишається невизначеною також і правова підстава їх функціонування, що може стати бар'єром для отримання державної підтримки²⁹. В свою чергу відсутність правового регулювання, фінансової підтримки кластерної агроінтеграції зводить нанівець

²¹ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

²² Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 (в ред. постанови КМУ від 13 серпня 2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n10>

²³ Терсіна О. Кластерна революція в Україні. *Юридична Газета*. № 40 (538). 2016. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/klasterna-revoluciya-v-ukrayini.html>

²⁴ Сліпецький М. І., Маргіта М. В., Данило Я. І. Сутність та особливості кластерного підходу в управлінні туристичною сферою. *Регіональна економіка*. № 2. 2024. С. 133–139. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-13>

²⁵ Давиденко І.В. Туристичні кластери як напрям регулювання туристичного бізнесу. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 28-1. 2018. С. 68–72. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/28_1_2018/16.pdf

²⁶ Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. 2019. URL: <http://ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/strategija-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf>

²⁷ Стратегія розвитку Одеської області на період 2021–2027 років. 2020. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/1228-VIII.pdf>

²⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179: Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

²⁹ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч. 2. 2025. С. 249–255. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.32>

окремі спроби державних та громадських інституцій ініціювати їх створення³⁰. Попри правову невизначеність слід відмітити функціонування таких об'єднань, як туристичний кластер Львівщини³¹, що нещодавно відновив свою роботу після призупинення своєї діяльності через повномасштабне вторгнення. Очевидно, є потреба до об'єднання суб'єктів господарювання, осіб, що зайняті в сфері туризму у такий спосіб. Адже формування та розвиток кластерів є вкрай важливим та своєчасним кроком на шляху забезпечення сталого розвитку галузі сільського господарства та сільських територій в цілому. Проте він вимагає консолідованих зусиль державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науковців та інших його учасників³².

Таким чином, кластеризація, як напрямок організаційно-правового регулювання сфери туризму в сільських територіях та громадах, є одним з перспективних³³. Ще один приклад міститься в дослідженні розвитку кластерів на Волині, який показав, що «вигідне географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність професійного та досвідченого людського капіталу, різноманітна спеціалізація суб'єктів аграрного бізнесу та сільських домогосподарств сприяють формуванню на сільських територіях регіону різних видів кластерів, насамперед агропромислових (у тому числі зернових, молокопродуктових, картоплярських, ягідних, органічних), лісгосподарських та агротуристичних»³⁴.

Таким чином, поряд із диверсифікованими несільськогосподарськими видами господарювання, зокрема, сільським зеленим туризмом, перспективним вектором сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій та громад є також формування туристичних кластерів як спеціалізованих напрямів діяльності. Водночас подальший розвиток кластерів потребує врегулювання організаційно-правових аспектів їх створення та функціонування, що можливе за умови належного правового забезпечення.

Безумовно, сільські території та громади, а також особи, що здійснюють діяльність у сфері сталого, сільського зеленого туризму потребують державної та регіональної підтримки для розвитку диверсифікованих видів господарської діяльності та формування туристичних кластерів. Важливим є запровадження дієвого механізму державної підтримки у вигляді надання безоплатних чи

³⁰ Петрова Н.О. Функціонування кластерних об'єднань як засіб забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство*. № 2. 2016. С. 334–340. https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/60.pdf

³¹ Туристичний кластер Львівщини відновлює свою роботу. Управління туризму та курортів. Львівська ОВА. 2024. URL: <https://loda.gov.ua/news/110191>

³² Мазний О.Ю., Ковбаса О.М. Аспекти формування та розвитку кластерів в галузі сільського господарства України. *Київський економічний науковий журнал*. № 4. 2024. С. 150–156. С. 154. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/111/109>

³³ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч.2. 2025. С. 249–255. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.32>

³⁴ Соколова А.О., Ратошнюк Т.М. Кластери як дієвий інструмент організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. № 6 (855). 2024, С. 78–87. С. 82. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2024_06_10.pdf

частково оплатних консультаційних (дорадчих) послуг тим суб'єктам господарювання, які займаються як сталим сільськогосподарським виробництвом, так і здійснюють діяльність у сфері сільського зеленого туризму відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність». У ЄС значні зусилля спрямовані на розбудову сучасних систем дорадництва як частини ширшої системи знань та інновацій у сільському господарстві (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS). Слід зазначити, що запровадження досвіду AKIS ЄС передбачено Стратегією 2024, де в межах досягнення стратегічної цілі щодо створення умов для розвитку сільських територій розміщено маркером індикатор виконання завдання даної Стратегії – це впровадження пілотного проєкту щодо створення місцевих груп активності в трьох областях України, створення комунікаційної платформи в системі AKIS³⁵. Такі заходи слід здійснювати через інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр» для швидкого отримання таких дорадчих послуг, за моделлю «єдиного вікна»³⁶ та подальшого моніторингу та контролю за обсягом наданого фінансування на такі та подібні заходи³⁷.

2. Удосконалення управління відходами як інструмент соціально-економічного й сталого розвитку громад і сільських територій та договірне забезпечення

Останні роки в Україні характеризуються активним прийняттям нормативно-правових актів та формуванням стратегічних євроінтеграційних орієнтирів у сфері управління відходами, що зумовлено необхідністю удосконалення системи управління відходами задля досягнення Цілей сталого розвитку та наближення національного законодавства до положень законодавства ЄС. Актуальність цього процесу обумовлена й тим, що сучасний стан у сфері управління відходами вимагає комплексних рішень, спрямованих на зменшення обсягів відходів в громадах, поступового переходу до переробки та еколого-спрямованої утилізації, впровадження безвідходних практик виробництва. Особливого значення такі заходи набувають для громад та сільських територій, де наявна проблема неконтрольованих звалищ, забруднення земель, в тому числі земель сільськогосподарського призначення та деградації ґрунтів, що в свою чергу напряму впливає на якість життя населення, стан довкілля та перспективи місцевого соціально-економічного розвитку. Плани управління відходами на рівні територіальних громад повинні містити взаємопов'язані завдання та заходи,

³⁵ Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

³⁶ Петрова Н.О., Світловський С.С. Особливості державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: організаційно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч. 2. 2025. С. 243–248. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/33-1.pdf>

³⁷ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч.2. 2025. С. 249–255. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.32>

які охоплюють всі аспекти діяльності, у тому числі щодо вибору оптимальної системи поводження з відходами (інфраструктура для збирання, роздільного збирання, перероблення, оброблення та видалення) та практичні заходи, що необхідні для її впровадження³⁸. Саме тому удосконалення організаційно-правових механізмів управління відходами є ключовою передумовою сталого розвитку громад та сільських територій, а також забезпечення їх екологічної безпеки.

Катастрофічність сучасного стану у сфері управління та поводження з відходами підтверджується даними: «утворення відходів на одну особу в Україні у 2020 році оцінюється в 11,1 тонни, а це більш як вдвічі перевищує показник країн ЄС – 4,8 тонни»³⁹. Відповідно до ст.ст.361; 365 глави 6 Угоди про асоціацію положення містять зобов'язання сторін щодо посилення співробітництва у сфері поводження з відходами, зокрема, щодо управління відходами та ресурсами⁴⁰. Серед вітчизняного законодавства у сфері управління відходами слід відмітити Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX (далі – Закон 2320-IX), який було прийнято у відповідності до стратегічних орієнтирів Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. Закон 2320-IX визначає «правові, організаційні, економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від діяльності з управління відходами, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу і відновленню з метою запобігання їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище»⁴¹, зокрема, й на землі сільськогосподарського призначення, які є складовою частиною сільських територій. Нещодавно також було розроблено Національний план управління відходами до 2033 року, що затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1353-р від 27 грудня 2024 року. Він являється рамковим документом планування, яким визначаються головні напрями реалізації державної політики у сфері управління відходами⁴². Таким чином, останнім часом відбувається трансформація підходів до управління відходами відповідно до євроорієнтованих практик. Разом з тим, все ж існує проблема забруднення земель сільськогосподарського призначення відходами сільського господарства, що звичайно негативно впливає на сталий розвиток сільських громад та і в цілому на сільські території. Так, наразі існує потреба поглибити аналіз сучасного стану організаційно-правового забезпечення вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері управління

³⁸ Шишпанова Н.О. Сучасне управління відходами в громадах відповідно до принципів циркулярної економіки. *Економіка та суспільство*. Вип. № 49. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-35>

³⁹ Національний План управління відходами до 2033 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#n15>

⁴⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁴¹ Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#n391>

⁴² Національний План управління відходами до 2033 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#n15>

відходами, зокрема, відходами сільського господарства в контексті їх впливу на землі сільськогосподарського призначення, врахувавши зарубіжний досвід для подальшого удосконалення в умовах наближення законодавства України до положень ЄС.

Дослідження зарубіжних авторів вказують на те, що безконтрольне скупчення звалищ відходів негативно впливає на довкілля, здоров'я населення. В зарубіжній науковій літературі вказується на забруднення земель сільськогосподарського призначення важкими металами, зокрема, свинцем, у сільськогосподарських районах поблизу звалищ⁴³. Беззаперечно, відходи звалищ, які не обладнані у відповідний стандартам спосіб, забруднюють ґрунт, негативно впливають на сільськогосподарську продукцію та населення громад, що проживають поруч. Дослідження показали, що ґрунт, овочі та інші продовольчі культури навколо сміттєзвалищ забруднені важкими металами. Ґрунт, забруднений важкими металами, є основною причиною забруднення овочів та інших сільськогосподарських культур, що призводить до несприятливих наслідків для здоров'я. Забруднення ґрунту важкими металами призводить до ризиків для здоров'я людини, забруднення ґрунтових вод, токсичності рослин та зниження врожайності сільськогосподарських культур та ґрунту. Поглинання важких металів через коріння рослин є основним шляхом, яким важкі метали проникають у харчовий ланцюг, а їх подальше скупчення вздовж харчового ланцюга є критичною загрозою для здоров'я тварин та людини⁴⁴. На жаль, в Україні найрозповсюдженішим методом обробки відходів є їх викидання у відвали, терикони, шламові і хвостосховища, а також на звалища. Це призводить до зайняття значних площ родючих земель і стає джерелом забруднення повітря, а фільтрати проникають у ґрунти та підземні води⁴⁵.

Вітчизняні вчені, досліджуючи вплив звалищ твердих побутових відходів на прилеглі агроценози, оцінюючи фільтрат від звалищ твердих побутових відходів Полтавської області встановили, що для 60% цих звалищ характерні перевищення граничної допустимої концентрації по забруднюючих речовинах, що створює додаткове хімічне навантаження на ґрунтові та підземні води, ґрунти, створює небезпеку для екологічної та продовольчої безпеки прилеглих територій⁴⁶.

⁴³ Kuzman Katica J., Šukalić A., Šupljeglav Jukić A., Alibegić D. Ecological and health risk assessment of lead Pb in agricultural soil near the municipal landfill in the city of Mostar. Bosnia and Herzegovina. *AgroLife Scientific Journal*. V. 13, №. 2. 2024. URL: <https://agrolifejournal.usamv.ro/index.php/agrolife/article/view/1065/859>

⁴⁴ Philomene N., Komariah, Sajidan. Harmful Impacts of Heavy Metal Contamination in the Soil and Crops Grown Around Dumpsites. *Reviews in Agricultural Science*. № 9. 2021. p. 271–282. URL: https://www.istage.ist.go.jp/article/ras/9/0/9_271/_html/-char/ja

⁴⁵ Белов Д.М., Лерега С.О. Форми та методи правового регулювання захисту прав споживачів щодо поводження з відходами на державному рівні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1. 2024. С. 105–109. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299750/292266>

⁴⁶ Писаренко, П., Самойлік, М., Диченко, О., Цьова, Ю., та Німець, К. (2022). Екологічна та токсикологічна оцінка впливу захисних потоків твердих відходів на суміжні агроєкосистеми. *Науковий прогрес та інновації*, 2 (2), 149–156. URL: <https://doi.org/10.31210/visnyk2022.02.18>

В наукових дослідженнях також звертається увага, що «попри прийняття рамкового законодавства, національна система управління відходами залишається фрагментарною: переважає захоронення, рівень переробки низький, відсутня ефективна модель розширеної відповідальності виробника, не впроваджено цифрові інструменти контролю»⁴⁷, а попереднє сортування або компактування, практично відсутні, обсяги утилізації також незначні⁴⁸. Таким чином, зважаючи на доведений шкідливий вплив неконтрольованих сміттєзвалищ на довкілля, населення, на сільськогосподарські землі, а також відсутність досконалого управління на різних рівнях у сфері відходів, необхідно приділити увагу удосконаленню організаційно-правового забезпечення управління відходами.

Відповідно до Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102, тваринні фекалії, урина та гній (включаючи зіпсовану солому), стоки, зібрані окремо та оброблені поза місцями утворення, що входять до відходів сільського господарства, відносяться до відходів, що не є небезпечними, натомість пестициди належать до небезпечних відходів⁴⁹, які негативно впливають на сільськогосподарські землі, призводячи їх до руйнування. За походженням відходи сільського господарства в Україні поділяються на відходи рослинного походження, відходи тваринного походження, агрохімічні відходи, що містять небезпечні речовини (залишкові добрива, хімічні та органічні засоби захисту рослин, ветеринарні препарати) та аквакультуру⁵⁰. Таким чином, відходи сільського господарства можна поділити за ступенем небезпечності та за походженням.

Закон України «Про пестициди і агрохімікати» визначає пестициди як «токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб. Термін «пестициди» включає також засоби захисту рослин» (ст.1)⁵¹. Пестициди та інші засоби захисту рослин виробниками сільськогосподарської продукції слід застосовувати відповідно до інструкцій і норм використання препаратів, які водночас повинні забезпечити ефективність

⁴⁷ Стрельник В.В., Либань О.О. Проблеми правового регулювання утилізації побутових відходів в Україні: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 90. Ч. 3. 2025. С. 67–73. С. 68. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/11-2.pdf>

⁴⁸ Сремєєв І.С., Марчук С. В. Дослідження впливу полігонів ТПВ на землі сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. № 15. 2015. С. 3–8. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_15_2

⁴⁹ Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#n12>

⁵⁰ Національний План управління відходами до 2033 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#n15>

⁵¹ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 року № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text>

виращування та безпеку для здоров'я населення і довкілля, не призводити до забруднення земель сільськогосподарського призначення.

У регіональній доповіді про стан навколишнього природного середовища Рівненської області за 2023 рік повідомлено про перевищення вмісту пестицидів у зразках ґрунту, що становить 9,7% від кількості проб досліджених на наявність пестицидів⁵². У Вінницькій області у 2023 році площа оброблена пестицидами становила 896,5 тис. га, що становить 91,1% до посівної площі сільськогосподарських культур при середній нормі 1,68 кг/га., у Волинській області було внесено 435,7 тон пестицидів на площі 228,4 тис. га (95,7% посівної площі), у Львівській – оброблення пестицидами становить 97% до посівної площі⁵³, що свідчить про активне застосування пестицидів під час вирощування сільськогосподарської продукції.

Відповідно до Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища по Київській області за 2022 рік⁵⁴, найбільше порушень фіксується при застосуванні пестицидів дрібними фермерськими господарствами, приватними особами, котрі, не маючи достатніх агрономічних знань та матеріального оснащення, можуть безконтрольно використовувати пестициди й агрохімікати. Тому, до організаційних заходів у сфері удосконалення управління відходами слід додати просвітницькі, що підвищують обізнаність виробників сільськогосподарської продукції у сфері застосування та поводження з засобами захисту рослин. Такого роду просвітницькі заходи можна проводити через дорадницькі організації та комунікаційну систему знань та інновацій у сільському господарстві (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS)⁵⁵.

Дослідження регіональних та національних доповідей про стан навколишнього природного середовища в Україні^{56,57} вказує на загрози ситуацію для довкілля, земель сільськогосподарського призначення через наявність непридатних та заборонених до використання засобів захисту рослин – пестицидів та агрохімікатів, що належать до небезпечних відходів сільського господарства.

⁵² Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/regionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini/>

⁵³ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/regionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini/>

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91: ч.2. 2025. С. 249–255. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.32>

⁵⁶ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/regionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini/>

⁵⁷ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/natsionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-prirodnoho-seredovyshha-v-ukrayini/>

Незадовільні умови їх зберігання несуть загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я населення внаслідок забруднення ґрунту, міграції токсичних компонентів шляхом проникнення в підземні і поверхневі води. Адже тара, в якій зберігаються засоби захисту рослин з часом руйнується, втрачає свою цілісність та герметичність, що спричиняє витоку небезпечних речовин в ґрунт і забруднює довкілля. Ситуація ускладнюється тим, що відбувається викрадення пестицидів, розрізання тари, металевих ємностей, в яких зберігаються ці хімічні речовини, потім складаються на незахищену землю^{58,59}. Такі засоби захисту рослин потребують вилучення, утилізації, знищенню та знешкодженню у спеціально відведених місцях суб'єктами господарювання, що мають ліцензію на здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами та яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом 2320-ІХ. При чому території, на яких знаходилися небезпечні відходи, зокрема, землі сільськогосподарського призначення повинні також бути обстежені та очищені.

Слід зазначити, що обсяг непридатних до застосування та заборонених до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин, пестицидів точно встановити складно через припинення, зокрема, ліквідацію, сільськогосподарських підприємств, які вже не подають звітність про наявність небезпечних відходів. Тому, можна передбачити перевищення обсягу небезпечних відходів, які не мають власника. Так, на сьогодні власник таких хімічних засобів захисту рослин часто невідомий, через його втрату ще під час проведення реформування колективних сільськогосподарських підприємств, а то й раніше, за радянських часів, потім згодом через припинення підприємств чи зміни права власності на землю. На сьогодні має місце ускладнення управління та процедури поводження з безхазяйними хімічними засобами захисту рослин, тобто тими небезпечними відходами, власник яких невідомий.

До основних принципів, які визначені у ст. 3 Закону 2320-ІХ та які гармонізовані з законодавством ЄС, зокрема, віднесений принцип запобігання, тобто утворювач або власник відходів вживає заходів для запобігання утворенню відходів, а також для уникнення, зменшення або усунення негативного впливу відходів на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Також відомий принцип, який імплементовано з практики ЄС «забруднювач платить»: утворювач або власник відходів покриває витрати на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення та оброблення, включаючи витрати на створення та утримання об'єктів оброблення відходів. Відповідно до п. 4 ст. 12 Закону 2320-ІХ, якщо власник відходів не встановлений, передача відходів до суб'єкта господарювання у сфері управління відходами та усунення негативних наслідків, спричинених

⁵⁸ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/regionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-seredovysshha-v-ukrayini/>

⁵⁹ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/natsionalni-dopovidi-prostan-navkolyshnogo-prirodnoho-seredovysshha-v-ukrayini/>

відходами, здійснюється за рахунок державного або місцевого бюджету⁶⁰. Разом з цим, відповідно до п. 6 ст. 12 2320-ІХ, порядок виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений, визначається Кабінетом Міністрів України⁶¹. На даний час Порядок виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений не прийнято, тому залишається проблема виявлення та обліку таких відходів, власник яких не встановлений. Таким чином, задля усунення довготривалої проблеми невизначеності щодо процедури поводження з відходами, власник яких невідомий, необхідно розробити та затвердити Порядок виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений.

Безумовно, для знешкодження, утилізації небезпечних засобів захисту рослин необхідне фінансування для якнайшвидшого вирішення питання щодо їх видалення та запобігання витоку небезпечних речовин в навколишнє природне середовище, захищаючи тим самим населення громад від загрози отруєння небезпечними речовинами.

В ЄС для стимулювання застосування ієрархії відходів як в Директиві 2008/98/ЄС⁶², так і в Законі № 2320-ІХ передбачено необхідність використовувати економічні інструменти та інші заходи, перелік яких, хоч дещо різниться, але все ж таки передбачено в спеціальному вітчизняному Законі № 2320-ІХ (ст. 55). Застосування фінансових стимулів сприятиме зменшенню обсягів відходів сільського господарства та скороченню використання пестицидів.

Відповідно до правил Спільної Сільськогосподарської політики (далі – ССП) та GAEC застосовуються «Добрі сільськогосподарські та екологічні умови» (Good agricultural and environmental conditions), що відносяться до набору стандартів ЄС (описаних у Додатку II до Регламенту Ради № 1306/2013, визначених на національному чи регіональному рівні), і спрямовані на досягнення сталого ведення сільського господарства⁶³. Так, для того, щоб отримувати прямі виплати в межах підтримки, фермерам необхідно дотримуватися певних стандартів, в тому числі й щодо скорочення використання пестицидів. Зокрема, існує зобов'язання для сільськогосподарських виробників створення буферних смуг навколо водного об'єкту задля запобігання потраплянню пестицидів у воду (їх відстань регулюється самостійно державами-членами ЄС)⁶⁴.

Таким чином, в ЄС зосереджуються більше на превентивних заходах, що запобігають утворенню відходів у сільському господарстві. Такі заходи спрямовані на попередження забруднення земель сільськогосподарського

⁶⁰ Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#n391>

⁶¹ Там само.

⁶² Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj/eng>

⁶³ Eurostat. Glossary: Good agricultural and environmental conditions (GAEC). URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Good_agricultural_and_environmental_conditions_\(GAE\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Good_agricultural_and_environmental_conditions_(GAE))

⁶⁴ Teagasc. Buffer strips and tillage farming – the benefits and regulatory requirements. URL: <https://teagasc.ie/news--events/daily/buffer-strips-and-tillage-farming-the-benefits-and-regulatory-requirements/>

призначення відходами через важелі фінансового стимулювання та спрощення адміністративного навантаження на виробників сільськогосподарської продукції.

Для сільських територій та громад також існує проблема вивезення побутових відходів із подальшою утилізацією. Особливо гостро стоїть проблема вивезення твердих побутових відходів для приватного сектору в селах, де найчастіше відбувається накопичення побутових відходів (папір, картон, скло, пластик, деревина, текстиль, метал, упаковки тощо), а потім створення стихійних неконтрольованих звалищ, що забруднюють довкілля та несуть загрозу екологічній безпеці.

В Законі № 2320-IX передбачено розділ V, присвячений управлінню побутовими відходами. Так, відповідно до вимог Закону № 2320-IX органи місцевого самоврядування забезпечують управління побутовими відходами, а утворювачі побутових відходів зобов'язані укладати договори з виконавцем послуги з управління побутовими відходами та вносити у встановленому порядку плату за послугу з управління побутовими відходами. При цьому утворювачі побутових відходів повинні забезпечувати у встановленому порядку роздільне збирання відходів за наявності об'єкта оброблення відходів. Виконавцем послуги з управління побутовими відходами є суб'єкт господарювання, який здійснює збирання та перевезення побутових відходів у встановленому законодавством порядку, або адміністратор послуги з управління побутовими відходами.

Послуга з управління побутовими відходами включає операції із збирання, перевезення, відновлення та видалення побутових відходів. Відповідно до ст. 33 Закону № 2320-IX органи місцевого самоврядування визначають на конкурсних засадах суб'єктів господарювання, які здійснюють збирання та перевезення побутових відходів. Натомість виконавець послуги з управління побутовими відходами укладає договори зі споживачами послуги.

Новим положенням в Законі № 2320-IX стало наявність повноважень визначення адміністратора послуги з управління побутовими відходами виконавчими органами сільських, селищних, міських рад (ст. 26).

Відповідно до ст. 32, у рамках співробітництва територіальних громад органи місцевого самоврядування можуть прийняти рішення про визначення єдиного адміністратора послуги з управління побутовими відходами для декількох територіальних громад. Разом з тим у Асоціації міст України є зауваження до положення Закону № 2320-IX стосовно необхідності визначення адміністратора послуги з управління побутовими відходами в громадах з чисельністю населення менше 500 тисяч осіб. Так, в таких громадах визначення адміністратора послуги з управління побутовими відходами є правом сільської, селищної, міської ради, а не її обов'язком⁶⁵.

Постановою Кабінету Міністрів України Про затвердження Правил надання послуги з управління побутовими відходами та типових договорів про надання послуги з управління побутовими відходами від 8 серпня 2023 р. № 835 було затверджено наступні типові договори про надання послуг з управління побутовими відходами: типовий індивідуальний договір про надання послуги з

⁶⁵ Асоціація міст України. Методичні рекомендації у сфері публічних (комунальних) послуг та відповідної інфраструктури. 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/55pro_upravlinnya_vidhodamy_2024_onovlene.pdf

управління побутовими відходами; типовий колективний договір про надання послуги з управління побутовими відходами; типовий договір з індивідуальним споживачем про надання послуги з управління побутовими відходами; типовий договір з колективним споживачем про надання послуги з управління побутовими відходами.

Таким чином, управління побутовими відходами в громадах наразі має договірне забезпечення, що створює базові правові умови для ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування, виконавцями послуг з управління побутовими відходами та утворювачами відходів. Визначення суб'єктів господарювання, які здійснюють збирання та перевезення побутових відходів на конкурсних засадах формує конкурентне середовище, що стимулює підвищення якості збирання, транспортування та подальшої переробки відходів. Для сільських територій та громад це особливо важливо, адже упорядкування договірних відносин у сфері управління відходами та поводження з ними дозволяє систематизувати процеси, уникати хаотичного і безконтрольного накопичення відходів та зменшувати ризики виникнення стихійних звалищ, що забруднює довкілля. Це в свою чергу сприятиме екологічній безпеці, сталому розвитку та економічній і соціальній стійкості сільських територій та громад.

ВИСНОВКИ

Забезпечення стійкості соціально-економічного та сталого розвитку як громад, так і сільських територій, пошук найбільш ефективних напрямів державно-правового регулювання з огляду на євроінтеграційні зусилля, наближення вітчизняного законодавства до положень законодавства ЄС дозволило дійти наступних висновків. Перспективними напрямками забезпечення реалізації стратегії сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій та громад можна вважати диверсифікацію господарської діяльності, що полягає у виборі іншої діяльності, в тому числі й несільськогосподарської. Одним з ефективних інструментів з боку державно-правового регулювання на загальнодержавному та регіональному рівнях є запровадження стратегічних орієнтирів сприяння диверсифікації господарської діяльності у сільській місцевості, серед яких важливе місце займає сільський зелений туризм.

Аналіз нормативно-правових актів та програмних документів показав необхідність удосконалення та узгодження положень діючих стратегічних актів та нормативно-правових актів, що стосуються діяльності у сфері сільського зеленого туризму. Окрім цього слід спрямувати управлінські та правотворчі зусилля з боку органів влади через фінансове, просвітницьке стимулювання розвитку сільського зеленого туризму в сільській місцевості, використовуючи інформаційно-комунікаційну систему Державний аграрний реєстр.

Наступним перспективним напрямом забезпечення сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій і громад є формування туристичних кластерів. Разом з тим, подальший розвиток кластерів потребує врегулювання організаційно-правових аспектів їх створення та функціонування, що можливе за умови належного правового забезпечення.

Інструментом соціально-економічного й сталого розвитку громад і сільських територій є удосконалення управління відходами та відповідне договірне забезпечення управління відходами та поводження з ними.

Окремого врегулювання потребує питання фінансування знешкодження небезпечних та непридатних хімічних засобів захисту рослин, власник яких не встановлений. Затвердження Порядку їх виявлення та обліку забезпечить чітку процедуру ідентифікації й фіксації таких відходів, що, у свою чергу, сприятиме оперативнішому знешкодженню, утилізації та видаленню небезпечних відходів.

Для подолання проблеми в громадах вивезення твердих побутових відходів з подальшою утилізацією необхідно дотримуватися правил управління відходами, що передбачено законодавством, а також дотримуватися положень договорів про надання послуги з управління побутовими відходами.

АНОТАЦІЯ

Євроінтеграційні орієнтири та необхідність забезпечення економічної та соціальної стійкості в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення актуалізують потребу в удосконаленні організаційно-правових і соціально спрямованих практик взаємодії публічного управління з приватним сектором, що слугує ключовою передумовою сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій і громад. В дослідженні аналізуються ключові організаційно-правові інструменти, спрямовані на стимулювання сталого та соціально-економічного розвитку сільських територій та громад. Особлива увага приділена диверсифікації господарської діяльності, в межах якої ключове місце посідає сільський зелений туризм, що розглядається як ефективний інструмент забезпечення зайнятості та зміцнення економічної і соціальної спроможності громад. Аналіз нормативно-правових актів та програмних документів показав необхідність удосконалення та узгодження положень діючих стратегічних актів та нормативно-правових актів, що стосуються діяльності у сфері сільського зеленого туризму. Проаналізовано організаційно-правове забезпечення формування та функціонування туристичних кластерів як спеціалізованих напрямів діяльності. Дійшли висновку, що наразі правова основа функціонування туристичних кластерів залишається невизначеною через відсутність відповідного правового регулювання, що впливає на правову визначеність даних інтегрованих управлінських структур та ставить під загрозу отримання державної підтримки для їх розвитку. Окремого врегулювання потребує питання фінансування знешкодження небезпечних та непридатних хімічних засобів захисту рослин, власник яких не встановлений. Затвердження Порядку їх виявлення та обліку забезпечить чітку процедуру ідентифікації й фіксації таких відходів, що, у свою чергу, сприятиме оперативнішому знешкодженню, утилізації та видаленню небезпечних відходів.

Встановлено, що інструментом соціально-економічного й сталого розвитку громад і сільських територій є удосконалення управління відходами та відповідне договірне забезпечення управління відходами та поводження з ними. Підкреслюється важливість договірного врегулювання управління побутовими відходами в громадах, що створює базові правові умови для ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування, виконавцями

послуг з управління побутовими відходами та утворювачами відходів, що сприятиме екологічній безпеці, сталому розвитку та економічній і соціальній стійкості сільських територій та громад.

Література

1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj/eng>

2. Eurostat. Glossary: Good agricultural and environmental conditions (GAEC). URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Good_agricultural_and_environmental_conditions_\(GAEC\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Good_agricultural_and_environmental_conditions_(GAEC))

3. Kuzman Katica J., Šukalić A., Šupljeglav Jukić A., Alibegić D. Ecological and health risk assessment of lead Pb in agricultural soil near the municipal landfill in the city of Mostar, Bosnia and Herzegovina. *AgroLife Scientific Journal*. V. 13, № 2. 2024. URL: <https://agrolifejournal.usamv.ro/index.php/agrolife/article/view/1065/859>

4. Philomene N., Komariah, Sajidan. Harmful Impacts of Heavy Metal Contamination in the Soil and Crops Grown Around Dumpsites. *Reviews in Agricultural Science*. № 9. 2021. p. 271–282. URL: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ras/9/0/9_271/_html/-char/ja

5. Teagasc. Buffer strips and tillage farming – the benefits and regulatory requirements. URL: <https://teagasc.ie/news--events/daily/buffer-strips-and-tillage-farming-the-benefits-and-regulatory-requirements/>

6. Асоціація міст України. Методичні рекомендації у сфері публічних (комунальних) послуг та відповідної інфраструктури. 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/55pro_upravlinnya_vidhodamy_2024_on_ovlene.pdf

7. Бакай Ю.Ю., Тітова В.І. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2021. С. 324–327. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/81>

8. Безверхнюк Т.М., Бабов К. Д., Цуркан О. І. Ресурсне забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України: потенціал курортнорекреаційної сфери. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2022. № 6(8). С. 459–470. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-459-470](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-459-470)

9. Бєлов Д.М., Лєгєза Є.О. Форми та методи правового регулювання захисту прав споживачів щодо поводження з відходами на державному рівні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2024. С. 105–109. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299750/292266>

10. Давиденко І.В. Туристичні кластери як напрям регулювання туристичного бізнесу. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 28-1. 2018. С. 68–72. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/28_1_2018/16.pdf

11. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 (в ред. постанови КМУ від 13 серпня 2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n10>

12. Єремєєв І.С., Марчук С. В. Дослідження впливу полігонів ТПВ на землі сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. № 15. 2015. С. 3–8. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_15_2
13. Зінчук, Т. О.; Куцмус, Н. М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. № 4. 2018. С. 19–27. С. 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_5.
14. Кульчий І. М. Державна аграрна політика України у сфері сталого розвитку сільських територій: правовий аспект. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_14.
15. Мазний О.Ю., Ковбаса О.М. Аспекти формування та розвитку кластерів в галузі сільського господарства України. *Київський економічний науковий журнал*. № 4. 2024. С. 150–156. С. 154. URL: <https://journals.kyumu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/111/109>
16. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoryng/regionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini/>
17. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoryng/natsionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-pryrodnoho-seredovyshha-v-ukrayini/>
18. Національний План управління відходами до 2033 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#n15>
19. Петрова Н. О. Стратегія диверсифікації сільськогосподарського виробництва, як шлях формування конкурентоспроможності підприємств АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету: науковий журнал. Сер.»Економіка і менеджмент»*. 2009. Вип. 4(35). С. 129–130. URL: <https://hero.snau.edu.ua/bitstream/123456789/342/3/Petrova.pdf>
20. Петрова Н. О., Стрельник В.В. Окремі напрями удосконалення правового регулювання діяльності особистих селянських господарств у сфері сільського зеленого туризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 135–139. С. 135. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/30>
21. Петрова Н.О. Функціонування кластерних об'єднань як засіб забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство*. № 2. 2016. С. 334–340. https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/60.pdf
22. Петрова Н.О., Світловський С.С. Особливості державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: організаційно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 91; ч. 2. 2025. С. 243–248. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/33-1.pdf>
23. Петрова Н.О., Сорока Ю.С. Організаційно-правове регулювання сталого та соціального розвитку сільських територій та громад завдяки туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія*

ПРАВО. Вип. 91: ч. 2. 2025. С. 249-255. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.32>

24. Писаренко, П., Самойлік, М., Диченко, О., Цьова, Ю., та Німець, К. (2022). Екологічна та токсикологічна оцінка впливу захисних потіків твердих відходів на суміжні агрокосистеми. *Науковий прогрес та інновації*, 2 (2), 149–156. URL: <https://doi.org/10.31210/visnyk2022.02.18>

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179: Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

26. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>

27. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#n12>

28. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 року № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text>

29. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

30. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

31. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#n391>

32. Сліпецький М. І., Маргіта М. В., Данило Я. І. Сутність та особливості кластерного підходу в управлінні туристичною сферою. *Регіональна економіка*. № 2. 2024. С. 133–139. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-13>

33. Соколова А.О., Ратошнюк Т.М. Кластери як дієвий інструмент організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. № 6 (855). 2024, С. 78–87. С. 82. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2024_06_10.pdf

34. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. 2019. URL: <http://ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/strategija-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf>

35. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 років. 2020. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/1228-VIII.pdf>

36. Стрельник В.В., Либань О.О. Проблеми правового регулювання утилізації побутових відходів в Україні: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 90. Ч. 3. 2025. С. 67–73. С. 68. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/11-2.pdf>

37. Терсіна О. Кластерна революція в Україні. *Юридична Газета*. № 40 (538). 2016. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/klasterna-revoluciya-v-ukrayini.html>

38. Туристичний кластер Львівщини відновлює свою роботу. Управління туризму та курортів. Львівська ОВА. 2024. URL: <https://loda.gov.ua/news/110191>

39. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

40. Чорнобай Л. М., Мушеник І. М. Диверсифікація як інструмент забезпечення комплексного розвитку сільських територій. *Економіка*. Випуск 1 (46). 2025. С. 200–204. С. 202. URL: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-1.29>

41. Шишпанова Н.О. Сучасне управління відходами в громадах відповідно до принципів циркулярної економіки. *Економіка та суспільство*. Вип. № 49. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-35>

Information about the author:

Petrova Nataliia Oleksandrivna,

PhD, specialty “Law”, Associate Professor,

Associate Professor of Administrative and Information Law Chair,
at the Law Faculty,

Sumy National Agrarian University,

160 Herasyma Kondratieva Str., Sumy, 40000, Ukraine